

روایتی از یک هم افزایی فرهنگی در گلستان

«مسکین قلیچ» در خانه‌ی «میرداماد»

گزارشی از هم‌اندیشی اعضای دو مؤسسه فرهنگی «میرداماد» و «مسکین قلیچ»

یادداشت نخست

در روزهایی که صحبت از هویت ملی و تمامیت ارضی کشور می‌شود، کمتر کسی به این نکته‌ی ظریف توجه دارد که «هویت ملی» چیزی جز حاصل جمع داشته‌های فرهنگی تک‌به‌تک روستاها، شهرها، اقوام و مذاهب این سرزمین نیست. اگر فرهنگ بومی و محلی را از یاد ببریم، کلاف هویت ملی ما دیگر سردرگم خواهد ماند. این دقیقاً همان نکته‌ای بود که در نشست صمیمی اخیر میان اعضای دو مجموعه فرهنگی استان گلستان؛ یعنی مؤسسه فرهنگی میرداماد و مؤسسه فرهنگی تازه‌تأسیس مسکین قلیچ، محور اصلی گفت‌وگو قرار گرفت.

چهارشنبه، ۲۷ خردادماه ۱۴۰۵، اعضای مؤسسه‌ی فرهنگی «مسکین قلیچ» کلاله، ضمن بازدید از مؤسسه فرهنگی میرداماد گرگان، جلسه هم‌اندیشی صمیمی با مدیرعامل مؤسسه میرداماد و اعضای شورای راهبردی مرکز دانشنامه گلستان برگزار کردند؛ جلسه‌ای که در آن، قلمرو فرهنگ از بحث‌های شعاری عبور کرد و به دغدغه‌های عینی هم‌چون «زبان»، «سند»، «آموزش» و «مردم» گره خورد. آن‌چه در پی می‌آید، روایت این هم‌اندیشی ارزشمند است.

■ مؤسسه میرداماد؛ نگاه فراقومی

در ابتدای این نشست، احمد خواجه‌نژاد مدیرعامل مؤسسه فرهنگی میرداماد با اشاره به فلسفه‌ی وجودی این مجموعه که توسط آیت‌اله نورمفیدی پایه‌گذاری شده، گفت: ما اگر به دنبال احیای فرهنگ ملی‌مان هستیم، چاره‌ای نداریم جز این‌که از فرهنگ بومی و محلی شروع کنیم. مجموعه‌ی داشته‌های فرهنگی شهرها و روستاها، هویت ملی ما را می‌سازد.

وی با تأکید بر این‌که مؤسسه میرداماد خود را محدود به یک قوم، زبان یا مذهب خاص نمی‌داند، افزود: «ما در حوزه‌ی جغرافیای تاریخی استان گلستان فعالیت می‌کنیم. هر آنچه که در این سرزمین رخ داده است - چه فارس، چه ترکمن، چه سیستانی و چه هر قوم دیگر - بخشی از هویت ماست و باید به آن توجه شود.

از جمله پروژه‌های کلیدی مؤسسه که در این جلسه به آن اشاره شد، می‌توان به تدوین دانشنامه گلستان (جرجان و استرآباد)، راه‌اندازی مراکز اسناد و تاریخ شفاهی و انتشار فصلنامه میرداماد، اشاره کرد. مدیر مؤسسه هم‌چنین بر این نکته پافشاری کرد که این مؤسسه به دنبال انحصارطلبی نیست و از هرگونه همکاری با گروه‌های فرهنگی-مردمی دیگر استقبال می‌کند.

■ مسکین قلیچ؛ تولد یک ایده‌ی تازه در دل ادبیات ترکمن

در مقابل، نمایندگان مؤسسه تازه‌تأسیس «مسکین قلیچ» که از شهرستان کلاله به این نشست آمده بودند، به تشریح انگیزه‌های خود برای تأسیس این مجموعه پرداختند. دکتر ستاربردی فجوری یکی از اعضای مؤسسه مسکین قلیچ با اشاره به وجود ده‌ها انجمن ادبی در سطح استان، به نقد رویکرد غالب در این انجمن‌ها پرداخت و گفت: بیشتر این جلسات، شفاهی و مقطعی برگزار می‌شوند. یک سخنرانی، چند بیت شعر و تمام. اما آیا این‌ها می‌تواند ماندگار باشد؟ ما به دنبال کار پژوهشی جدی، مکتوب و ملموس هستیم.

از مهمترین دغدغه‌های مطرح‌شده از سوی این گروه، نبود رشته‌ی آکادمیک ادبیات ترکمنی در دانشگاه‌های ایران بود. ایشان با ابراز تأسف از این خلاء، خواستار تلاش برای راه‌اندازی این رشته یا حداقل برگزاری دوره‌های تخصصی آموزشی زبان ترکمنی شدند، تا چهره‌های علمی متبحری برای شناخت و توسعه این زبان غنی تربیت شوند.

■ زبان معیار و مسئله‌ی رسم الخط؛ چالش دیرینه‌ی ادبیات ترکمن

یکی از حساس‌ترین و جذاب‌ترین مباحث این جلسه، به مسئله‌ی زبان و رسم الخط ترکمنی اختصاص داشت. خواجه‌نژاد با اشاره به این‌که در ترکمنستان از خط لاتین استفاده می‌شود، اما ترکمن‌های

ایران سال‌هاست با خط (عربی- فارسی) مأنوس هستند، پرسید که کدام خط برای آینده‌ی ادبیات ترکمنی در ایران مناسب‌تر است؟

خانم مایا سمیع‌زاده، که یکی از بنیانگذاران مؤسسه مسکین‌قلیچ و از معدود افرادی است که در حوزه زبان و ادبیات ترکمنی تحصیلات آکادمیک عالیه دارد، اشاره داشت، که امروزه در ترکمنستان صرفاً از رسم‌الخط لاتین استفاده شده و خط لاتین تقریباً رسم‌الخط بین‌المللی زبان ترکمنی محسوب می‌شود، اما با توجه به این‌که بخش عمده‌ای از ترکمن‌ها ساکن ایران هستند و از گذشته‌های دور تاکنون ادبا، شعرا و نویسندگان متعددی در این سرزمین آثار خود را با رسم‌الخط عربی-فارسی تولید کرده‌اند، طبیعتاً این رسم‌الخط را نیز نمی‌توان نادیده گرفت. چنان‌که امروزه یکی از مشکلات پژوهشگران ترکمنستان این است که به دلیل عدم آشنایی با رسم‌الخط عربی-فارسی، نمی‌توانند به‌طور مستقیم بر روی آثار ادبی ترکمن ایران کار کنند. از طرف دیگر نویسندگان و پژوهشگران ترکمن ایران نیز برای ارتباط و تعامل با پژوهشگران ترکمنستان و هم‌چنین استفاده از منابع تولید شده در ترکمنستان ناگزیر خواهند بود که با رسم‌الخط لاتین آشنا شوند.

در ادامه دکتر فجوری، براساس یکی از آخرین تجربه‌های خود در گردآوری مشترک کتاب «ترکمن باخشی» گفت: ما همیشه در ایران به صورت خودآموز و صرف این‌که زبان ترکمنی را می‌دانیم، بر روی ادبیات نظم و نثر ترکمن کار پژوهشی انجام داده‌ایم، در صورتی که مسلماً برای پژوهش در ادبیات هر زبانی با تخصص داشت. اکنون که خانم سمیع‌زاده به‌عنوان یکی از معدود متخصصان این حوزه در استان گلستان سکونت دارند، ما یک کار مشترک گروهی را با ایشان انجام دادیم، اما از آن‌جا که تسلط ایشان بر رسم‌الخط لاتین است و تسلط ما بر رسم‌الخط عربی-فارسی، بنابراین، مجبور شدیم نتیجه مصاحبه‌ها و مطالعات میدانی را با همین رسم‌الخط عربی ثبت کنیم، سپس به صورت شفاهی برای خانم سمیع‌زاده بخوانیم، پس از آن خانم سمیع‌زاده نکات تخصصی را شفاهاً برای ما بازگو می‌کردند و ما به رسم‌الخط خودمان نوشتیم. حالا اگر بخواهیم پژوهش ما در ترکمنستان هم مخاطب داشته باشد، باید چند بار رسم‌الخط عربی به لاتین و لاتین به عربی برگردد، که در این صورت درصد بروز خطا بسیار بالا خواهد رفت.

در نهایت، جمع به این نتیجه رسید که برای مخاطب ایرانی و با توجه به بافت فرهنگی منطقه‌ی گلستان، استفاده از رسم‌الخط عربی-فارسی، برای آموزش و پژوهش ضروری است. هرچند ضرورت آشنایی با خط لاتین برای پژوهش‌های تطبیقی و تعامل با پژوهشگران ترکمنستان و استفاده از منابع آنان نیز غیرقابل انکار است.

در ادامه، آقای دیدار سمیع‌زاده بیان داشت، در گذشته‌های نه‌چندان دور و حتی در همین زمان حاضر، کودکان ترکمن بدون استثناء در خانه و داخل محیط خانواده به زبان ترکمنی صحبت می‌کردند و می‌کنند، اما شواهد نشان می‌دهد که زندگی شهرنشینی، سیستم آموزشی حاکم (آموزش و پرورش) و تولیدات رسانه‌ای، سبب شده رفته‌رفته، کودکان ترکمن زبان مادری خود را فراموش کرده و شاید اساساً رغبتی برای یادگیری آن نداشته باشند، درحالی که اگر اولاً در نظام آموزشی ما، برای ترکمن‌ها آموزش زبان و ادبیات ترکمنی جزو سرفصل‌های درسی قرار داده شود و هم‌چنین برای کودکان ترکمن و هر قوم دیگر تولیدات رسانه‌های تصویری و چندرسانه‌ای به زبان اقوام داشته باشیم، شاید امیدی برای حفظ و بقاء زبان ترکمنی در بین نسل‌های آینده وجود داشته باشد.

در پایان این بخش، آقای جمشید سیدی از اعضای مؤسسه مسکین‌قلیچ نیز اشاره کرد که در سال‌های اخیر به شکل بی‌رویه‌ای واژگان بیگانه وارد زبان ترکمنی شده است و رفته‌رفته خود ترکمن‌ها در زبان معیار خود از معادل‌های غیرترکمنی استفاده می‌کنند، که این امر می‌تواند آسیب بسیار جدی به زبان معیار ترکمنی وارد کند.

■ فرهنگ، سخت‌افزار نیست؛ مردم، سرمایه‌ی اصلی‌اند

آقایان اراز چرکزی، جمشید سیدی و مسکین‌قلیچ ممی‌پور، که علاوه بر فعالیت‌های فرهنگی، امور اجرایی مؤسسه مسکین‌قلیچ را برعهده دارند، یکی از دغدغه‌های جدی و اصلی خود را تأمین یک مکان ثابت و مستقل بیان کرده و خواستار آن بودند که در این زمینه از تجربیات مؤسسه میرداماد نیز استفاده کنند.

اما مدیرعامل مؤسسه میرداماد با تکیه بر تجربه‌ی مدیریتی چندین ساله در مؤسسه میرداماد، این نگرش را به چالش کشید و گفت: اگر ذهن‌مان را درگیر ساختمان و مکان کنیم، اصل کار را از دست خواهیم داد. تجربه‌ی ما نشان می‌دهد که هرچه مؤسسه بزرگتر شود، متعاقباً پرهزینه‌تر خواهد شد و در نهایت بودجه‌ی کمتری برای کار اصلی فرهنگی باقی می‌ماند. متأسفانه الان بیشترین درصد هزینه‌ی ما صرف نگهداری امور پشتیبانی می‌شود و فقط درصد کمی صرف پژوهش و فرهنگ!

وی با اشاره به الگوی مؤسسه‌ی فصلنامه بخارا در تهران، که در یک فضای کوچک اما تأثیرگذار فعالیت می‌کند، به مهمانان توصیه کرد که به جای دوییدن به دنبال زمین و ساختمان، ابتدا بر کیفیت کار فرهنگی و جذب و جلب اعتماد عمومی تمرکز کنند. وی در پایان تأکید کرد: اگر کار شما با مردم پیوند بخورد، خود جامعه از شما حمایت خواهد کرد؛ هیچ‌کس منتظر یک اداره‌ی دولتی نمی‌ماند تا برای فرهنگ او کاری کند.

■ همکاری‌های مشترک؛ از دانشنامه تانشست‌های ادبی

در پایان نشست و پس از تبادل نظرات سازنده، دو مجموعه بر سر چند محور عملیاتی به توافق رسیدند که می‌تواند نویدبخش هم‌افزایی خوبی در استان باشد:

الف) تدوین مشترک دانشنامه و مقالات علمی

مؤسسه فرهنگی میرداماد اعلام کرد که در حال تدوین دانشنامه استان گلستان است و از ظرفیت پژوهشی مؤسسه مسکین‌قلیچ برای تدوین مدخل‌های مربوط به شخصیت‌های ترکمن، طوایف، روستاها، موسیقی و آداب و رسوم این قوم استقبال می‌کند.

ب) برگزاری نشست‌های عمومی برای آشنایی با ادبیات ترکمن

پس از گفت‌وگوهای دوجانبه، بین اعضای دو مؤسسه، برگزاری نشست‌های علمی، پژوهشی و عمومی مشترک در حوزه تاریخ و فرهنگ ترکمن، به عنوان یکی از سرفصل‌های همکاری‌های دوجانبه دو مؤسسه تعیین شد. براساس برنامه‌ریزی‌های انجام‌شده، به‌زودی نشست‌های فرهنگی با محوریت ادبیات ترکمن، در قالب سلسله نشست‌های «آشنایی با سرزمین مادری» برگزار خواهد شد. گفتنی است این نشست‌ها هر دو ماه یک‌بار، با موضوعاتی مرتبط با حوزه جغرافیایی استان گلستان، در مؤسسه فرهنگی میرداماد برگزار می‌شوند و تاکنون ۱۵ جلسه با عناوین مختلف برگزار گردیده است. نشست پیش‌رو با حضور سخنرانانی متخصص و مسلط به زبان و ادبیات ترکمن، در مرکز استان (گرگان) برگزار خواهد شد. این رویداد با هدف آشنایی مخاطبان غیرترکمن (به‌ویژه فارسی‌زبانان) با گنجینه‌های شعر، تاریخ، موسیقی و مشاهیر ترکمن طراحی شده و امید می‌رود که گامی مؤثر در جهت شناخت هرچه بیشتر و متقابل اقوام ساکن گلستان به‌شمار آید.

ج) گردآوری و ساماندهی اسناد و مدارک تاریخی ترکمن

طرفین توافق کردند که در حوزه‌ی شناسایی، جمع‌آوری و ساماندهی اسناد و مدارک تاریخی ترکمن، همکاری‌های جدی و گسترده‌ای را آغاز کنند. در این راستا، از یک‌سو مؤسسه فرهنگی میرداماد به واسطه ارتباطاتی که با مراکز اسناد رسمی و عمومی کشور دارد، می‌تواند بسیاری از اسناد مربوط به تاریخ و فرهنگ ترکمن را از سایر مراکز ملی و بین‌المللی گردآوری کرده و از سوی دیگر، مؤسسه میرداماد امکانات خود را جهت مرمت و اسکن و فهرست‌نویسی و بازنویسی اسناد ترکمنی به‌کار خواهد گرفت. مؤسسه فرهنگی مسکین‌قلیچ نیز در راستای شناسایی اسناد و مدارک تاریخی خانوادگی و شخصی، رایزنی جهت تصویربرداری اسناد و همکاری جهت بازخوانی اسنادی که به زبان ترکمنی نگارش یافته‌اند، می‌تواند همکاری‌های درخور توجهی داشته باشد. درپایان دو مؤسسه می‌توانند مشترکاً مجموعه‌هایی از اسناد تاریخی ترکمن را منتشر سازند.

د) ثبت و ضبط تاریخ و فرهنگ شفاهی

باتوجه به این که در حوزه تاریخ و فرهنگ شفاهی ترکمن یک آرشیو مدوّن و منسجم وجود ندارد، یکی از ضروری ترین اقداماتی که دو مؤسسه مشترکاً می توانند پیش ببرند، ثبت و ضبط و آرشیو منابع شفاهی تاریخ و فرهنگ ترکمن خواهد بود.

ه) حمایت از پروژه های پژوهشی و پایان نامه های پیرامون تاریخ و فرهنگ ترکمن

اعضای دو مؤسسه به این نتیجه رسیدند که اگر توان و امکانات سخت افزاری و نرم افزاری دو مؤسسه با هم تجمیع شود، زمینه و بستر مناسبی برای همکاری در انجام پروژه ها و پایان نامه ها با موضوع تاریخ و فرهنگ ترکمن، مهیا شده و در نهایت می توان با حمایت دو مؤسسه در نشر این آثار نیز کوشیده، بدین طریق بر کمیت و کیفیت آثار و منابع مرتبط با تاریخ و فرهنگ ترکمن افزود.

و) ترجمه و نشر متون

باتوجه به این که در خارج از ایران منابع متعددی پیرامون تاریخ و فرهنگ ترکمن منتشر شده و به هر دلیلی پژوهشگران استان بدان دسترسی ندارند و از سوی دیگر، منابع متعددی در حوزه تاریخ و فرهنگ استرآباد و گرگان به زبان های روسی و ترکمنی وجود دارد، که تاکنون در پژوهش های تاریخ و فرهنگ محلی منطقه مورد استفاده قرار نگرفته است. به همین مناسبت، یکی دیگر از سرفصل های همکاری های دوجانبه این دو مؤسسه، شناسایی، ترجمه، تحقیق و انتشار چنین متونی خواهد بود.

■ سخن پایانی؛ میراثی برای دویست سال دیگر

در پایان جلسه، مدیرعامل مؤسسه میرداماد گفت: ما به عنوان نسلی که وظیفه دارد فرهنگ این سرزمین را به نسل های بعدی منتقل کند، اگر امروز دست به کار نشویم، دویست سال دیگر که پژوهشگران آینده به سراغ تاریخ ما بیایند، تنها خواهند توانست بگویند «کاش آن موقع کسی بود که این ها را ثبت می کرد». بیایید ما، همان کسانی باشیم که، چند «کاش» از «کاش های» آیندگان بکاهیم! و به این ترتیب، نشستی که در فضایی صمیمی آغاز شده بود، با امیدواری به آینده ای روشن تر برای فرهنگ بومی استان گلستان به پایان رسید. آن چه مشخص است، این است که پیوند میان میراث کهن (میرداماد) و نگاه تازه (مسکین قلیچ)، می تواند به الگویی موفق در حوزه فعالیت های فرهنگی-مردمی تبدیل شود.

پس از خاتمه جلسه، اعضای مؤسسه مسکین قلیچ از بخش های مختلف مؤسسه میرداماد بازدید کردند. در این بازدید آقای رحمت اله رجایی از اعضاء شورای راهبردی دانشنامه گلستان، به معرفی کتابخانه گلستان شناسی و بخش هایی چون بخش مطبوعات و... پرداخت. این بازدید با توضیحات

خانم مریم محمدشفیع دبیر شورای راهبردی دانشنامه گلستان و مسئول مرکز اسناد و تاریخ شفاهی میرداماد در مورد فعالیت‌های مرکز اسناد و تاریخ شفاهی و فصلنامه میرداماد، خاتمه یافت. اعضای حاضر در این جلسه، آقایان احمد خواجه‌نژاد، رحمت‌اله رجایی، محمود اخوان و خانم مریم محمدشفیع از طرف مؤسسه فرهنگی میرداماد و خانم مایا سمیع‌زاده، آقایان دیدار سمیع‌زاده، جمشید سیدی، اراز چرکزی و مسکین قلیچ ممی‌پور از طرف مؤسسه فرهنگی مسکین قلیچ. در ضمن آقای دکتر ستاربردی فجوری نیز در این جلسه به عنوان یکی از اعضای مؤسسه مسکین قلیچ و هم‌چنین به عنوان همکار افتخاری مؤسسه فرهنگی میرداماد حضور داشته و بانی برگزاری این جلسه بودند.

بازدید اعضای مؤسسه فرهنگی مسکین قلیچ، از مراکز اسناد و تاریخ شفاهی مؤسسه فرهنگی میرداماد